

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Katarzyny Tomasik-Abdelsamie

pt. *Wczesna opieka i edukacja dzieci w Niemczech. Stan aktualny i kierunki rozwoju*

napisanej pod kierunkiem dr hab. Inetty Nowosad, prof. UZ

Zielona Góra 2019

Uwagi ogólne

Pani mgr Katarzyna Tomasik-Abdelsamie podjęła temat o dużym znaczeniu edukacyjnym i społecznym. Tematyka badawcza rozprawy wpisuje się głównie w zagadnienia pedagogiki porównawczej oraz pedagogiki przedszkolnej, pedagogiki społecznej i polityki oświatowej. Ukazuje zarówno przemiany jak i wyzwania dotyczące wczesnej opieki i edukacji dzieci w krajach związkowych Niemiec, a także z perspektywy europejskiej.

Warto podkreślić fakt, że wczesna opieka i edukacja dzieci postrzegane w perspektywach społeczno-kulturalnej, środowiskowej i ekonomicznej mają istotne znaczenie nie tylko dla rozwoju dziecka, ale także funkcjonowania rodziny i społeczeństwa. O znaczeniu opieki i edukacji dzieci w wieku 0-6 lat świadczy wiele wyników badań i ekspertyz publikowanych w Polsce i poza jej granicami. Uznawane są one za istotny element, a zarazem warunek rozwoju człowieka oraz skutecznego całościowego uczenia się. Oznaczają oferowanie okazji do nauki samodzielnego uczenia się przebiegającego w sposób naturalny, uwzględniającego aktywność dziecka, wspomagającego jego rozwój, a także kierującego ten rozwój na nowe tory i obszary. Oznaczają też zapewnianie dziecku odpowiednich warunków do rozwoju i edukacji oraz stymulowanie tego rozwoju, a także wsparcie rodziny w realizacji funkcji opiekuńczo-wychowawczych i edukacyjnych. Bowiem od wczesnego dzieciństwa dziecko uczestnicząc w wielu sytuacjach edukacyjnych organizowanych w żłobku, przedszkolu i rodzinie a związanych z zabawą, nauką i pracą, które są zwykle mocno ze sobą powiązane, uczy się i doskonali swoje sprawności, poszerza

wcześniejsze doświadczenia, a także przenosi się w świat fantazji i wyobraźni. Przechodzi etap edukacji traktowanej jako przygotowanie do realizacji kolejnych zadań i podstawa dalszego funkcjonowania. Społeczne i fizyczne środowiska tej edukacji sprzyjają gromadzeniu kapitału początkowego, z którego będzie mogło korzystać w kolejnych etapach edukacji i codziennym funkcjonowaniu.

Badania w zakresie wczesnej opieki i edukacji dzieci prowadzone są w różnych krajach. Jest to tematyka szczególnie aktualna na arenie międzynarodowej ostatnich lat. Coraz częściej więc analizy porównawcze różnych systemów stanowią wartościowe źródło wiedzy. Potrzebne jest jednak systematyczne powtarzanie diagnoz naukowych ze względu na zmiany rzeczywistości i świadomości społecznej, dotyczącej między innymi opieki i edukacji dzieci. Współczesne problemy poszczególnych społeczeństw w tych obszarach są coraz częściej problemami światowymi. Stąd też temat recenzowanej dysertacji *Wczesna opieka i edukacja dzieci w Niemczech. Stan aktualny i kierunki rozwoju* należy uznać za ważny i aktualny, posiadający istotne znaczenie zarówno dla teoretycznej wiedzy pedagogicznej jak i dla praktyki edukacyjnej. Ukazanie funkcjonowania instytucji wczesnej opieki i edukacji w Niemczech w ujęciu synchronicznym i diachronicznym jest bez wątpienia wartościowe poznawczo i znakomicie wpisuje się w poszukiwania naukowe od lat rozwijane przez Panią Promotor, prof. Inettę Nowosad.

Biorąc pod uwagę rozległy obszar tematyczny wpisujący się w podjętą problematykę badań Pani mgr Katarzyna Tomasik-Abdelsamie postawiła sobie bardzo ambitne zadanie. Praca ukazuje nowe, mało w Polsce rozpoznane kwestie oddziaływań i rozwiązań związanych z polepszeniem jakości wczesnej opieki i edukacji w Niemczech. Odślania wiele problemów badawczych związanych m.in. z lawinowo postępującymi zmianami społecznymi, kwestiami migracyjnymi, kadrą pedagogiczną placówek wczesnej opieki i edukacji w Niemczech, programami edukacyjnymi i działaniami państwa realizowanymi w celu poprawy jakości funkcjonowania tych placówek oraz współpracą międzynarodową. Kwestie te mają istotne znaczenie dla modernizacji wczesnej opieki i edukacji dzieci również w naszym kraju, ponieważ doświadczamy podobnych zjawisk i dylematów dotyczących organizacji opieki i edukacji dzieci w warunkach globalizacji i wielokulturowości. Ich analiza sprzyja

zrozumieniu zjawisk pedagogicznych będących przedmiotem dysertacji i poszukiwaniu uogólnień w celu doskonalenia polskiego systemu wczesnej opieki i edukacji.

Układ rozprawy jest poprawny logicznie, wyraża w pełni jej główny problem. Struktura składa się z pięciu rozdziałów, podzielonych na szczegółowe zagadnienia poznawcze. Taki przekrój daje możliwość zapoznania się z poszczególnymi kwestiami badawczymi. Mgr Katarzyna Tomasik-Abdelsamie wychodzi od analizy literatury przedmiotu przedstawiając teoretyczne podstawy badań nad wczesną opieką i edukacją dzieci w perspektywie europejskiej (rozdział I), genezę i konstytuowanie się instytucji przedszkolnych w Niemczech oraz najnowszą historię zinstytucjonalizowanej opieki i edukację dzieci (rozdziały II i III), następnie metodologiczne podstawy badań własnych (rozdział IV), kolejno zaś analizuje wyniki tych badań w zakresie instytucjonalnych form wczesnej opieki i edukacji dzieci (rozdział IV). Na tym tle ukazuje przemiany i wyzwania wczesnej opieki i edukacji dzieci w Niemczech w przez pryzmat ich szerokiego kontekstu i uwarunkowań. Poszczególne części pracy dopełniają się dając całościowy obraz tytułowego zagadnienia. Świadczy to o opanowaniu sztuki pisania prac naukowych. Opiniowana praca cechuje się dobrym stopniem samodzielnego myślenia oraz rozumienia i opisywania zjawisk ogólnych i szczegółowych. Zgodnie z konwencją prac naukowych Autorka zamieszcza w niej wstęp, podsumowanie i wnioski z badań oraz bibliografię. Dysertacja obejmuje 285 stron. Układ pracy odpowiada standardom przyjętym dla dysertacji doktorskich z zakresu pedagogiki.

Uwagi szczegółowe

Wstęp zawiera właściwie sformułowany przedmiot rozważań naukowych, sygnalizuje jego obszary i znaczenie dla teorii i praktyki pedagogicznej. Autorka ukazuje znaczenie wczesnej opieki i edukacji w życiu człowieka i w rozumieniu zmieniającego się świata. Poprawnie argumentuje zainteresowanie badawcze tą problematyką, omawia strukturę rozprawy oraz problemy analizowane w jej rozdziałach. Wykazując potrzebę prowadzenia badań porównawczych Autorka eksponuje konieczność doskonalenia instytucji wczesnej opieki i edukacji, trafnie

argumentuje potrzebę badań w tym zakresie dowodząc oryginalności zaproponowanego podejścia badawczego.

Doktorantka poprzedza prezentację założeń swych badań oraz opis i interpretację ich wyników omówieniem europejskich i niemieckich rozwiązań w zakresie wczesnej opieki i edukacji. Poświęca temu trzy pierwsze rozdziały pracy. Noszą one tytuły: *Wczesna opieka i edukacja dzieci w perspektywie europejskiej*, *Konstituowanie się instytucji przedszkolnych w Niemczech* oraz *Zinstytucjonalizowana opieka i edukacja dzieci w Niemczech*. Przyjęta kolejność ma charakter problemowy i umożliwia wyczerpujące omówienie podjętej problematyki. W pierwszej z tych części Autorka analizuje organizacje międzynarodowe zajmujące się tytułową problematyką oraz podstawowe pojęcia, ukazuje rozwój instytucji opieki i edukacji dzieci, a także współczesne systemy wychowania przedszkolnego w Europie. W rozdziale drugim wyczerpująco analizuje rozwój instytucji przedszkolnych w Niemczech w kontekście historycznym, począwszy od pierwszych ochronek, poprzez rozwój placówek w okresie Republiki Weimarskiej, w okresie III Rzeszy, a następnie omawia organizację instytucji przedszkolnych w okresie powojennym i po zjednoczeniu Niemiec. Kontynuując te rozważania w rozdziale trzecim koncentruje się na współczesnych rozwiązaniach organizacyjnych i wybranych koncepcjach pedagogicznych realizowanych w niemieckich przedszkolach. Analizuje podstawy prawne i plany tego kształcenia, modele wczesnej adaptacji dziecka, organizację i funkcjonowanie instytucji przedszkolnych oraz ich dostępność dla dzieci. Rozdział ten zamyka analizą jedenastu typów przedszkoli, które ze względu na swoją koncepcję i podstawy pedagogiczne są najbardziej popularne w Niemczech, takich jak: bazujące na podejściu sytuacyjnym, pedagogice Montessori, freblowskie, waldorfskie, oparte na pedagogice Reggio/relacji, leśne (*Waldkindergarten*), bazujące na koncepcji pracy otwartej, pedagogice Freineta, pedagogice systemowej, Kneippa i koncepcji pedagogicznej Emilii Pickler.

Jest to bardzo dobrze napisana część pracy, którą charakteryzuje duża erudycja Autorki, przejawiająca się w znacznej liczbie odniesień do literatury, starannym doborze lektur oraz umiejętnym eksponowaniu i komentowaniu istotnych tez, które są w nich zawarte. W prowadzonych analizach Autorka dba o staranne definiowanie

pojęć, objaśnia omawiane zjawiska, często odwołując się do istniejącej literatury, przekazuje informacje w sposób przejrzysty, jasny i komunikatywny. Mgr Katarzyna Tomasik-Abdelsamie przedstawia się jako znawca procesów zachodzących w instytucjach wczesnej opieki i edukacji w Niemczech w kontekście ich uwarunkowań demograficznych, społecznych, ekonomicznych i kulturowych.

Część metodologiczna (rozdział czwarty) dobrze zarysowana, zgodnie z tokiem postępowania badawczego przyjętym w empirycznych naukach społecznych, dowodzi wielu starań mgr Katarzyny Tomasik-Abdelsamie o obszerne i precyzyjne ujęcie opisu badań własnych. Podjęte badania stanowią studium monograficzne zorientowane na poszukiwania naukowe prowadzone na terenie Niemiec z uwzględnieniem perspektywy synchronicznej i diachronicznej. Przejrzyście i konsekwentnie odtwarza ona swoje zamiary badawcze, poprawnie formułuje przedmiot i cele badań wpisujące się w obszar badawczy pedagogiki porównawczej.

Trafnie formułuje problem główny w postaci pytania: Jaki jest aktualny stan oraz kierunki rozwoju wczesnej opieki i edukacji w systemie edukacyjnym Niemiec? i 15 problemów szczegółowych. Pozytywnie oceniam przyjętą metodę badawczą oraz techniki badania dokumentów i analizy treści. Pozwoliło to na rzetelną diagnozę i opis badanych zjawisk. Autorka poprawnie uzasadnia wybór źródeł dotyczących podjętego tematu i je charakteryzuje.

Bardzo dobrze została opracowana IV część dysertacji, w której Autorka przedstawia analizy wyników badań własnych w zakresie wczesnej opieki i edukacji dzieci w niemieckich krajach związkowych. Pisze „Mimo wspólnych priorytetów ustalanych na szczeblu federalnym, każdy kraj związkowy rozwija się pod zupełnie innym względem, choć często w podobnym tempie. Charakter zachodzących przemian objawia się różnorodnie - w zależności od wielkości kraju związkowego, jego sytuacji demograficznej, ekonomicznej i społecznej. Stąd rozpoznanie struktury systemu wczesnej opieki i edukacji i zachodzących przemian musi być dokonane dla każdego kraju związkowego oddzielnie, by w dalszej kolejności móc wykazać wspólne procesy i tendencje” (s. 150).

Opracowanie danych Autorka uporządkowała w formie dobrze dobranych i wyeksponowanych zagadnień, sprowadzonych do trzech zasadniczych obszarów:

dostęp do wczesnej opieki i edukacji; finansowanie i inwestycje w obszarze wczesnej opieki i edukacji; wspieranie instytucji wczesnej opieki i edukacji i zapewnianie jakości. Jest to prezentacja przejrzysta, dobrze komentowana, a na jej podstawie Autorka wyprowadza interesujące i skłaniające do dalszych przemyśleń wnioski. Materiał empiryczny prezentuje w tabelach i ilustruje na rycinach, które dobrze oddają przebieg analizowanych zjawisk. Szkoda tylko, że nie sporządziła w dysertacji spisu tabel i rycin, który ułatwiłoby Czytelnikowi szybkie dotarcie do interesujących danych z badań. W procesie przygotowania pracy do druku, na co z pewnością zasługuje, warto byłoby jej strukturę uzupełnić o ten element.

Pod koniec pracy mgr Katarzyna Tomasik-Abdelsamie przedstawia *Podsumowanie i wnioski*. Skoncentrowała się głównie na omówieniu organizacji i funkcjonowania wczesnej opieki i edukacji w krajach związkowych Niemiec w perspektywie porównawczej oraz na polityce oświatowej Niemiec dotyczącej opieki i edukacji przedszkolnej. Scharakteryzowała wiele podejmowanych projektów i inicjatyw krajowych i międzynarodowych mających na celu doskonalenie tych procesów i odpowiadających na współczesne wyzwania dotyczące m.in. kadry pedagogicznej (np. odmłodzenie kadry, zwiększenie liczby zatrudnionych mężczyzn i nauczycieli o pochodzeniu migracyjnym), integracji dzieci i rodziców o odmiennych podstawach kulturowych, poprawy współpracy rodziców z placówkami edukacyjnymi, rozwijania kompetencji interkulturowych. Sformułowane przez Autorkę wnioski i rekomendacje dla praktyki oświatowej stanowią ważną propozycję działań poprawy jakości kształcenia, wychowania i opieki nad dzieckiem. Wnioski są interesujące, przemyślane, dobrze udokumentowane. Wiele ważnych argumentów, które Doktorantka przytoczyła, może być inspirujących w doskonaleniu wczesnej opieki i edukacji dzieci. W przypadku przygotowywania publikacji należy dokonać korekty powtórzeń tekstu, które pojawiły się w pracy na s. 242-243 oraz 256-257. Jest to zapewne przeoczenie wynikające z ciągłego doskonalenia treści dysertacji.

Obszerna bibliografia cytowana w pracy jest dobrze dobrana, znalazły się w niej zarówno klasyczne jak i najnowsze opracowania niemieckojęzyczne, rzadziej anglojęzyczne i polskie. Jest to zrozumiałe, ze względu na podjęty temat.

Oceniając ogólnie rozprawę doktorską mgr Katarzyny Tomasik-Abdelsamie szczególnie podkreślam ważność i aktualność podjętego tematu, szczególną dbałość terminologiczną, pogłębione studia bibliograficzne, oryginalność analizy i interpretacji obszernego materiału badawczego. Wiele analiz przedstawionych w pracy ma nowatorski charakter w polskiej literaturze naukowej, stanowiąc niezaprzeczalny wkład Autorki w dalszy rozwój i poszerzenie pól badawczych pedagogiki porównawczej. Biorąc to pod uwagę stwierdzam, że rozprawa doktorska *Wczesna opieka i edukacja dzieci w Niemczech. Stan aktualny i kierunki rozwoju* spełnia wymagania stawiane tego typu pracom, określone w *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym*. Wnoszę więc o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ylvaute Kempner